

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK UDK 343.1(497.4Ljubljana)"1974":329.78-057.875

Prejeto: 17. 4. 2017

Monopol kritike: Ljubljansko sojenje študentom leta 1974¹

TOMAŽ IVEŠIČ

magister zgodovine, doktorski raziskovalec
European University Institute, Department of History and Civilization,
Villa Salviatti, via Bolognese 156, 50139 Firenze, Italija
e-pošta: tomaz.ivesic@eui.eu

Izvleček

Članek se osredotoča na ljubljansko sojenje šestim študentom iz Beograda, Zagreba in Ljubljane leta 1974 kot del obračuna Zveze komunistov Jugoslavije z intelektualno opozicijo ter študentskimi gibanji. V ospredju se nahaja Načrt resolucije, ki so ga študentje sprejeli na skupnem sestanku treh Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu konec januarja 1974. Ta dokument je vzbudil buren odziv oblasti, ki so proti študentom ostro nastopile ter jih postavile pred sodnika. Članek pokaže, da je kritika, četudi zelo podobna notranji oz. partijski, bila izven ZKJ nemogoča in ne tolerirana.

Abstract

THE MONOPOLY OF CRITIQUE: THE LJUBLJANA'S STUDENT TRIAL IN 1974

The paper focuses on the Ljubljana trial of sixth students from Belgrade, Zagreb, and from Ljubljana in 1974 as an element of confrontation between the League of Communists of Yugoslavia with the intellectual opposition and the student movements. In the forefront lies the Draft resolution of the Student Union of the Faculties of Arts of Belgrade, Ljubljana and Zagreb, which was adopted by the students at a joint meeting of students from three Faculties of Arts from Belgrade, Ljubljana, and Zagreb by the end of January 1974. This document led to a violent response of the regime, which sharply dealt with students taking them to a trial. The paper clearly shows that the critique, although very similar to the one inside LCY, was not part of the Party and therefore not possible or tolerated.

Ključne besede:

študentsko gibanje, Zveza komunistov Jugoslavije, represija, Praxis, Darko Štrajn, Zoran Đinđić

Key-words:

student movements, League of Communists of Yugoslavia, repression, Praxis, Darko Štrajn, Zoran Đinđić

¹ Članek je nastal na podlagi raziskovalnega seminarja, ki sem ga spomladi 2016 pripravil za potrebe predmeta *Counter cultures and power during the state socialism 1960–1990* na Central European University v Budimpešti.

Uvod

Študentska gibanja so dobro raziskana zgolj kot posamezen raziskovalni predmet določenega narodnega zgodovinopisja, ali z drugimi besedami, večinoma se raziskave omejujejo na okvir posameznih republik oz. njihovih prestolnic in na pomembne dogodke: protesti 1968, zasedba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1971 itd.² To je do neke mere opravičljivo, saj so se gibanja zelo redko povezovala v neka splošna vsejugoslovanska gibanja. Poleg tega je ena izmed ovir tudi nepoznavanje slovenskega jezika med zgodovinarji iz preostalih nekdanjih jugoslovanskih republik kakor tudi med strokovnjaki v tujini. Slednje pa neposredno vodi do (ne)namernega prezrtja slovenskih arhivov. Večina »jugoslovanskih specialistov« se tako ali tako osredinja predvsem na dogajanje med Zagrebom in Beogradom. Toda ta trend se počasi obrača, saj je npr. gradivo jugoslovanske tajne policije najdostopnejše v Sloveniji in kot tako ponuja širši vpogled v delovanje represivnega aparata kot v drugih republikah.

Zaradi zgoraj naštetih problemov se pričujoči članek osredinja na slovensko sojenje šesterici študentov, ki je vključevala po dva študenta iz Beograda, Zagreba in Ljubljane, leta 1974. Šesterica je bila obtožena sovražnega delovanja, saj si je Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) želela podrediti študentsko gibanje. Pri raziskavi so bili uporabljeni arhivsko gradivo iz Arhiva Republike Slovenije, objavljeni viri iz Srbije in relevantna literatura. Za osvetlitev določenih dogodkov je bil z dr. Darkom Štrajnom, enim od obtoženih študentov leta 1974, opravljen intervju v marcu 2016. Namen tega članka je prikazati, kako so se ZKJ in z njo vred tudi republiške Zveze komunistov odzvale na kritiko, ki je prihajala izven njihovih vrst, čeprav so kritiki uporabljali podobne argumente kot partiji sami, in kakšne metode je uporabljal državni represivni aparat. Ker gre za primer, ki se ne omejuje zgolj na dogajanje znotraj ene republike, bo članek prikazal razlike pri delovanju republiških represivnih organov.

Širša slika

Eno od prelomnic v študentskem gibanju predstavlja leto 1951, ko nastane skupna Zveza študentov Jugoslavije (ZŠJ), v Ljubljani pa začne izhajati *Tribuna*.³ Hkrati je to tudi obdobje začetkov prebujanja mlade kritične inteligence, sprva v krogu okoli revije *Beseda*, ki kritiko omejuje na kulturno področje, in nato v krogu *Revije 57*, ki začne izhajati leta 1957 in kritike ne omejuje zgolj na določeno področje, ampak jo razširi na celotno družbo.⁴ Toda ZŠJ prične v drugi polovici petdesetih slabeti, kot dodaten udarec pa slovenska oblast leta 1958 ukine *Revijo 57*, sicer glasilo ljubljanskega univerzitetnega odbora ZŠJ.⁵ Upanje mladih intelektualcev se je nato preneslo na revijo *Perspektive* (1960–1964), ki je popolnoma prebudila »/.../ kritične misli pri prvi povojni generaciji«. ⁶ Ravno zaradi tega je tudi ta revija doživela enako usodo kot njeni »predhodnici«. Z uredništvom *Perspektiv* so bili povezani tudi ljubljanski študentje.⁷ In če je Vida Tomšič aprila 1964 na seji Izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki je odločil o ukinitvi *Perspektiv*, dejala, da »/.../ partija socializem brani tako, kot ga je po vojni, le da ga sedaj proti svojim otrokom«, ⁸ se očitno ni zavedala, da bo generacija za njimi, torej »vnuki«, še veliko bolj problematična.

² Kot primer glej: Skupina avtorjev: *Študentsko gibanje: 1968–72*.

³ Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 165.

⁴ *Slovensko perspektivovstvo*, str. 42.

⁵ Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 167–169.

⁶ *Slovensko perspektivovstvo*, str. 26.

⁷ Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 177.

⁸ Repe: *Obračun s »Perspektivami«*, str. 62.

Študentski protesti leta 1968 so povsem presenetili jugoslovansko vodstvo. Z odličnim taktičnim manevrom je jugoslovanski predsednik Josip Broz Tito v svojem dobro improviziranem nagovoru na beograjski televiziji 9. 6. 1968⁹ opozoril na določene legitimne zahteve študentov in jih razglasil za revolucionarni akt. Slednje dejanje je študentom dalo lažen občutek zmage. Po zustravitvi maspoka na Hrvaškem je leta 1972 Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) začela bojevati proti »*anarho-liberalcem, liberalcem, trockistom*« in drugim reakcionarnim skupinam, katerih pripadniki so bili študentje in profesorji. Med zadnje so spadale: skupina marksističnih intelektualcev, združena okoli revije *Praxis*, režiserji iz obdobja črnega vala jugoslovanskega filma in drugi intelektualci.¹⁰ Obračun je sicer Tito napovedal že konec junija 1968,¹¹ najbolj priljubljena oblika obračuna pa je bila ukinitvev ali vsaj zaplemba časopisov in revij.

Na ukinitvev kritičnih revij in zaplemba študentskih listov od Triglava do Gevgelije pa je vseskozi opozarjal tudi ljubljanski študentski list *Tribuna*. Študenti so bili še posebno kritični do represije nad študenti v Novem Sadu in Beogradu, hkrati pa so zahtevali izpustitev že obsojenih študentov in prenehanje političnih procesov. Marčevski uvodnik iz leta 1972 so sklenili s pikro pripombo: »/.../ *Zgodovinska praksa je pokazala, da je imela R. Luxemburg prav, ko je Lenina in druge sovjetske voditelje opozarjala na to, da z zamrtjem svobode tiska, govora in s prepovedjo opozicije pride do vse splošne stagnacije v deželi, ki je izvedla socialistično revolucijo.*«¹²

Najbolj znan primer in za našo zgodbo tudi najpomembnejši primer konfrontacije je bil obračun s *Praxis* profesorji z »*najbolj reakcionarne institucije*«, Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. V novembru 1973 je osem profesorjev (Zagorko Golubović, Trivo Indić, Mihail Marković, Dragoljub Mićunović, Nebojša Popov, Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić in Miladin Životić)¹³ s prej omenjene fakultete prejelo zadnje opozorilo pred izključitvijo oz. odpustom iz službe s strani visokih predstavnikov ZKJ. Hkrati jim je bila ponujena možnost, da obdržijo svoj položaj, če sprejmejo program ZKJ in s tem vodilno vlogo ZKJ pri preobrazbi jugoslovanske družbe. Proti zagotovilom o moralno in politično primernih profesorjih ter proti odvzemu univerzitetne avtonomije je svoj glas povzdignilo kar nekaj institucij: vse tri Zveze študentov Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, organizacijski komite Korčulanske poletne šole in uredniški odbor *Praxisa*. V odgovor je vladajoča elita ukinila Korčulansko poletno šolo in tudi revijo *Praxis*, medtem ko so tri Filozofske fakultete bile pod hudim pritiskom.¹⁴

Toda ZKJ je imela na izbiro tudi druge vzvode nadzora nad študenti. Pavluška Imširović, eden izmed aktivnejših študentov na protestih leta 1968 in nato leta 1972, obsojen kot član trockistične skupine, meni, da je ZKJ želela podjarmiti mladino z vzpostavitev nove organizacije, imenovane Zveza socialistične mladine Jugoslavije, kar se je leta 1974 tudi zgodilo. Z ustanovitvijo novega študentskega telesa naj bi komunistična oblast želeli zaobiti tiste študentske komiteje, ki jih ni bilo več mogoče nadzirati, še posebno študente Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. Imširović trdi, da je leta 1974, ko je bil izpuščen iz zapora, prepričeval Zorana Đinđića, takrat sopredsednika komiteja študentske zveze na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu, da postane član nove organizacije in prevzame njeno vodstvo. Na takšen način bi se izognili morebitni izgubi pozicij na fakulteti. Toda študentje so bojkotirali novo organizacijo.¹⁵

⁹ Skupina avtorjev: *Študentsko gibanje: 1968–72*, str. 34–37.

¹⁰ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 40–44.

¹¹ Popov: *Contra fatum*, str. 62.

¹² *Tribuna: študentski list*, 20. 3. 1972, str. 1.

¹³ Popov: *Contra fatum*, str. 7 in 106–109.

¹⁴ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 40–50.

¹⁵ Imširović: *Juriš na nebo treće generacije 20. veka*.

Glavni vzrok naj bi bil v dejstvu, da so »Dinđićevi študentje« gledali na študentsko generacijo '68 kot nekakšne »bebce«, ki so se pustili zavesti komunistom. Želeli so »popraviti« njihove napake in tako preseči tudi njihove dosežke.¹⁶

Načrt resolucije

Nekakšen »labodji spev« svobodnega študentskega gibanja, preden je ZKJ s pomočjo Zveze socialistične mladine Jugoslavije počasi postavila stvari nazaj na svoje mesto, je tudi zgodba ljubljanske šesterice. Študentski svet Filozofske fakultete Univerze v Beogradu je organiziral skupščino 21. 12. 1973 z namenom izraziti podporo prej omenjenim osmim »Praxis profesorjem«. Na skupščini so sprejeli izjavo, v kateri je bilo zapisano, da je Filozofska fakulteta Univerze v Beogradu humanistična institucija z močno komunistično usmerjenostjo. S tem so zavrnilo kakršno koli možnost, da se kogar koli s fakultete označi za sovražnika samoupravnega socializma. Hkrati so poudarili tudi globoko nestrinjanje z namero odstranitve »Praxis profesorjev«. Resolucijo študentske skupščine so potrdili tudi študentje Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu ter Univerze v Ljubljani.¹⁷

V duhu teh dogodkov je študentska zveza Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani organizirala srečanje, na katerega so povabili študente vseh jugoslovanskih filozofskih fakultet. Sestali so se konec januarja 1974 in napisali skupno izjavo z naslovom Načrt resolucije Zveze študentov filozofskih fakultet v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu. Sestanek naj bi bil organiziran tudi z željo, da se občasni stiki prelevijo v resnejše redno sodelovanje v okviru nove organizacije, ki naj bi jo želeli ustanoviti – Zveza študentov Filozofskih fakultet Jugoslavije.¹⁸ *Načrt resolucije* sicer takšne organizacije ni predvideval niti je ne omenja.¹⁹

Sestanek je potekal brez zapletov 30. in 31. 1. 1974. To je treba poudariti, saj Latinka Perović napačno trdi, da je slovenska policija sestanek brutalno prekinila.²⁰ 4. 2. 1974 je nato ljubljanski okrožni tožilec po pošti prejel tri kopije *Načrta resolucije*, ki ga je poslal Izvršni odbor Skupnosti študentov ljubljanskih visokošolskih zavodov (LVZ). Takšni odločitvi naj bi botrovalo dejstvo, da je bil *Načrt resolucije* javni dokument in da je kot takšen moral biti posredovan okrožnemu tožilstvu. Prav tako je bil pomemben vzrok za to odločitev v diskusijah o tem, ali objaviti dokument v študentskem listu *Tribuna* in tvegati, da bo številka zaplenjena oz. prepovedana.²¹

Toda le dan po prejetju dokumenta je zgoraj omenjeni *Izvršni odbor* obvestil okrožnega tožilca, da je dokument bil poslan pomotoma, češ da gre za interni dokument študentskih odborov treh Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, ne za javni dokument. Nato je zagrebški državni tožilec 7. 2. 1974 izdal začasno prepoved razpečevanja oz. razmnoževanja *Načrta resolucije*. Že dva dni pozneje pa je milica Ljubljana Center izvršila preiskavo v prostorih Izvršnega odbora skupnosti študentov LVZ, uredništvu *Tribune* in fakultetnega odbora Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ob tem so »/.../ zasegli 68 izvodov in 153 nekompletiranih kopij te resolucije ter 4 matrice« in vse gradivo predali zagrebškemu okrožnemu tožilcu.²²

Ljubljanski okrožni tožilec je nato dne 18. 2. 1974 vložil kazensko ovadbo

¹⁶ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 516.

¹⁷ Cvetković: *Kradljivci tujih leđa*, str. 54.

¹⁸ Cvetković: *Kradljivci tujih leđa*, str. 54; Popov: *Contra fatum*, str. 110.

¹⁹ Besedilo *Načrta resolucije* je bilo objavljeno v: Popov: *Contra fatum*, str. 134–136.

²⁰ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

²¹ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

²² SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska preiskava v zvezi z *Načrtom resolucije*, str. 107, 108.

na podlagi 118. člena kazenskega zakonika proti šestim študentom, ki so predstavljali »delovno skupino« na sestanku: Zoran Đinđić in Miodrag Stojanović iz Beograda, Lino Veljak in Mario Rubbio iz Zagreba ter Darko Štrajn in Vinko Zalar iz Ljubljane.²³ Od slovenskih predstavnikov bi moral biti v končni redakcijski skupini tudi Bogdan Lipovšek. Toda Jaša Zlobec, eden glavnih akterjev ljubljanskega študentskega gibanja, mu je udeležbo odsvetoval, saj je Lipovšek bil v tem času na dvoletni pogojni kazni. Ta kazen je bila zmanjšana s 4 mesecev zapora,²⁴ ki jih je prislužil zaradi javnega nasprotovanja obisku iranskega šaha Reze Pahlavija pri jugoslovanskem predsedniku Josipu Brozu Titu konec maja 1973.²⁵

Zgoraj omenjena šesterica je bila obtožena priprave *Načrta resolucije*, ki da je napadal pridobitve samoupravnega socializma, interese delavskega razreda in socialističnega sistema v Jugoslaviji. Resolucija je imela, glede na arhivsko gradivo, sovražni značaj, saj je njen namen bil klic vsem študentom jugoslovanskih filozofskih fakultet, da aktivno delujejo proti samoupravnemu socializmu, proti aspiracijam nove ustave, proti sprejetju pisma, ki sta ga poslala Izvršni komite Zveze komunistov Jugoslavije in predsednik Tito, ter proti liniji, sprejeti na X. kongresu ZKJ. Namen obtoženih naj bi bila distribucija resolucije v javnost na vseh jugoslovanskih filozofskih fakultetah, toda okrožno sodišče v Zagrebu je dne 15. 2. 1974 dokončno prepovedalo distribucijo dokumenta.²⁶

Kaj je bilo v resnici zapisano v resoluciji, je mogoče razbrati iz informacije javnega tožilstva:

»V načrtu resolucije se med drugim zatrjuje, da osrednja vprašanja naše družbe niso niti približno rešena, da delavski razred še vedno nima odločilnega vpliva na ekonomskem in političnem področju, da je družbena moč koncentrirana v rokah politične in ekonomske elite, da temelji delitev dohodka v kljub proklamiranim načelom na kapitalu, ne pa na delu, da so socialne razlike in brezposelnost v stalnem porastu, da se zatira marksistična kritika družbenih protislovij, da je svoboda ustvarjanja prepogosto odvisna od dobrohotnosti političnih forumov in da informacijska sredstva ne ustvarjajo svobodnega javnega mnenja, temveč da se usmerjajo po potrebah dnevne politike.«²⁷

Kljub temu so študentje v resoluciji še vedno prisegli na socializem, samoupravljanje, marksizem in program Zveze komunistov Jugoslavije. Zaradi preiskave, katere namen je bil ustvariti razdor med profesorji in študenti, so se beograjski študentje radikalizirali. Zaradi ustanovitve stavkajočega odbora, ki bi glede na dane razmere lahko pozval vse študente k stavki, so dnevni časopisi prešli v ofenzivo.²⁸ Zaradi zasliševanj so protest organizirali tudi študentje, in sicer na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.²⁹

Preiskavo sta komentirala tudi dva znana slovenska intelektualca, Dušan Pirjevec - Ahac in Taras Kermauner. Preiskavo študentov sta označila kot neuumno, češ da so študentje samo povzemali ideje, ki so jih slišali od drugih. Toda ta izjava ni bila javna, zabeležila jo je Služba državne varnosti (SDV). Kljub temu Ahac in Kermauner nista bila simpatizerja študentov nove levice ter njihovih aktivnosti, saj so bili za njun okus preveč radikalni.³⁰

²³ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska ovadba, str. 105, 106.

²⁴ *Večer – V soboto*, 15. 3. 2014, str. 3–4.

²⁵ Čelik: *Policija, demonstracije, oblast*, str. 89.

²⁶ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska ovadba, str. 105, 106.

²⁷ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska preiskava v zvezi z *Načrtom resolucije*, str. 107, 108.

²⁸ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

²⁹ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

³⁰ Ramšak: *Oporočništvo v samoupravnem socializmu*, str. 126.

Zasliševanja

Slovenski državni tožilec je nato zaprosil kolege v Zagrebu in Beogradu, da zaslišijo obtožene študente 6. marca oz. če to ni mogoče pa nemudoma naslednji dan. S tem bi preprečili, da bi se študentje poenotili v eni različici zgodbe.³¹ Vendar so samo v Beogradu pokazali disciplino in na dogovorjeni dan ob prisotnosti preiskovalnega sodnika zaslišali Đinđića in Stojanovića, medtem ko so si v Zagrebu vzeli precej časa in zaslišali Rubbia še 12. marca, Veljaka pa celo dan pozneje.³² Đinđić, Stojanović, in Veljak so imeli istega odvetnika, v tistem času morda najbolj znanega v Jugoslaviji – Srđo Popovića. Slednji je svojim klientom svetoval, naj molčijo in naj ne sodelujejo pri zasliševanjih. Vsi trije so njegov nasvet upoštevali. Zagrebški sodnik je spoštoval Veljakovo odločitev, medtem ko so v Beogradu silili Đinđića in Stojanovića, da vendarle dasta izjavo. Poleg tega so ju ponovno zaslišali 7. 3. 1974. Preiskovalni sodnik, Miodrag Stevović, je namreč obtoženima prebiral njune domnevne izjave, ki naj bi jih obtožena dala SDV. Ker spet ni bilo uspeha, ju je preiskovalni sodnik ponovno povabil na zaslišanje 11. marca, ko naj bi poslušala neke posnetke SDV, očitno z njunimi domnevnimi izjavami. Nad takšnim delom preiskovalnega sodnika se je Popović pritožil, saj bi se zaslišanje – s tem ko preiskovanec izjavi, da se ne namerava braniti – moralo končati.³³

Največ uspeha so imeli organi pregona pri zaslišanju Rubbia, saj je ta sodeloval pri zasliševanju. Sprva se je spominjal svoje rane mladosti in študentskih aktivnosti. Glede ljubljanskega sestanka je poudaril, da je sestanek bil javen in oglaševan. Na prvi dan sestanka naj bi prišel pozno, še ob 16:30. Glavni vzrok za zamudo je bilo dejstvo, da je bil na vabilu na sestanek naveden napačen naslov. Na vabilu je pisalo, da bo sestanek potekal na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, vendar so ga predstavili v delovne prostore študentskega lista *Tribuna*.³⁴ Naslednji dan naj bi bil Rubbio spet pozen, saj naj bi z Đinđićem zaspala. Dalje je Rubbio trdil, da resolucija ni bila natisnjena na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kakor so ves čas trdili, ampak v prostorih Izvršnega odbora LVS. Dokument naj bi bil plod diskusij, ki so se odvile na sestanku, in na koncu naj bi jih delovna skupina zgolj zapisala, pa še to besedilo ni dobilo dokončne oblike, saj naj bi predstavljalo zgolj izhodiščno točko za nadaljnje diskusije. Kategorično je zavrnil vse obtožbe in dejal, da so na sestanku bili prisotni tudi starejši kadri Zveze komunistov, kot je to bil sekretar Univerzitetnega komiteja Ljubljana, Iztok Vinkler, ter še nekateri drugi, toda nihče iz Zagreba. Rubbio ni vedel, koliko kopij je bilo natisnjenih, toda priznal je, da jih je v Zagreb prinesel med 110 in 120.³⁵ Tudi oba Slovenca, Štrajn in Zalar, sta sodelovala na zaslišanjih. Po zaslišanju je Štrajn celo odšel s punco na počitnice na Poljsko. Toda pred začetkom sojenja je moral na policijski postaji izročiti svoj potni list. Lahko se torej trdi, da je slovenski represivni aparat bil milejši od beograjskega.³⁶

Sojenje

Obtožnica je bila napisana proti koncu junija 1974, medtem ko je sojenje

³¹ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Prošnja za zasliševanja, str. 109–111.

³² SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Zapisnik zasliševanj Rubbia in Veljaka, str. 113 in 115.

³³ Popović: *Poslednja instanca 1*, str. 54, 55.

³⁴ Spremembo lokacije potrjuje tudi Štrajn, in sicer naj bi temu botrovalo preprosto dejstvo praktične narave. *Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani* je bila na dan sestanka zaprta. Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

³⁵ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Zapisnik zasliševanj Rubbia in Veljaka, str. 113–119.

³⁶ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

potekalo med 19. in 27. septembrom istega leta. Dan pred sojenjem so v Ljubljano prispeli obtoženci iz Zagreba in Beograda ter prespali v študentski komuni v Brodu pri Ljubljani.³⁷ Ta komuna je bila naslednica znamenite tacenske komune G-7, ki je nastala konec leta 1970 in se je tam obdržala tri leta do izteka najemnine. Nato je v montažni baraki v Brodu nastala nova komuna, ki pa se je obdržala leto manj kot tacenska.³⁸

V tej baraki so obtoženci nameravali mirno prespati noč, se odpočiti in pripraviti na sojenje. Toda sredi noči so jih brutalno zbudili pripadniki milice oz. po Đinđićevem pričevanju 20 let pozneje tajne policije:

»Prebudila nas je močna svetloba. Soba je bila polna policajev z mitraljezi in reflektorji uperjenimi v nas. Nato so nas v spodnjicah vrgli ven. Okoli hiše je bila veriga miličnikov-graničarjev, prav tako z mitraljezi. Bila je mesečina, moč je bilo videti reko in meglo nad njo. Bile sta dve «marici», ampak oni so nas vseh petnajst natlačili v eno. Komaj smo stali notri, dihati je bilo nemogoče. Vozili so nas eno uro in nas pripeljali do kmečke hiše, ki je morala biti štab KOS-a [Kontra-obveščevalna služba] ali DV [Državna varnost]. Kajti, čeprav brez [zunanjih] oznak, je bila hiša znotraj popolnoma opremljena. Obstajala je celo soba z gumijastimi zidovi. Tukaj so nas držali eno uro. Zaslíževali so nas, ampak nas niso topli. Nato so nas pustili.«³⁹

Zjutraj so tako morali na hitro prepešati pot do sodišča, da ne bi zamudili sojenja. Đinđić je dogodek prijavil sodniku, nato je slednji pristal, da se »incident« zabeleži v stenografsko beležko. Dan pred sojenjem je tajna policija nadzorovala tudi Štrajna. Agent je namreč sedel v avtu pred stavbo, kjer je Štrajn prebival, in prebiral časopis. Čeprav ga Štrajn ni opazil, ga je opazilo »ostro oko« njegove sosedice.⁴⁰

Iz arhivskega gradiva je razvidno, da so obtoženci in njihovi odvetniki uporabili različne taktike branjenja. Stojanović, Đinđić in Veljak, ki jih je branil Srđa Popović, so trdili, da je *Načrt resolucije* bil napisan na sestanku med diskusijo, v kateri je sodelovalo okoli 50 ljudi. Ker je bila diskusija zelo dobra, jasna in direktna, redakcijska skupina šestih študentov s pisanjem teksta ni imela pretiranega dela. Resolucija je bila na sestanku sprejeta z glasovanjem. Rubbio je trdil, da je prišel v redakcijsko skupino pomotoma. Trdil je tudi, da je bil osnutek resolucije med diskusijo popolnoma spremenjen, kar je namigovalo na dejstvo, da je nekakšen tekst obstajal že pred sestankom. Dalje je trdil enako kot na zaslišanju, da je sestanek bil javen in da so sestanku prisostvovali tudi visoki predstavniki Zveze komunistov Slovenije z univerze. Resolucija, tako je trdil Rubbio, ni bila javni dokument, ampak dokument študentov, na podlagi katerega se je izvršila diskusija.⁴¹

Štrajn, čigar odvetnik je bil plačan s strani Izvršnega odbora LVZ,⁴² je trdil, da je bil na sestanku le kratek čas in da ni niti sledil diskusiji niti ni sodeloval v njej. Ni se posebej vključil v delo redakcijske skupine in ni se strinjal z *Načrtom resolucije*. Trdil je tudi, da ni bil prisoten na glasovanju. Strinjal se je zgolj z nekaterimi stavki resolucije, vendar resoluciji kot taki tudi ni nasprotoval. Podvomil je o tem, ali bo javnost sprejela resolucijo. Zalar je priznal, da so pripravili resolucijo, ki je bila predebatirana, spremenjena in dopolnjena, na koncu pa tudi izglasovana s strani vseh prisotnih. Vsi obtoženi so kategorično zavračali

³⁷ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

³⁸ Čelik: *Policija, demonstracije, oblast*, str. 124.

³⁹ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

⁴⁰ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

⁴¹ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Sodba v imenu ljudstva, str. 124–132.

⁴² Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

obtožbe in trdili, da niso imeli kriminalnih ali negativnih namer. Vseeno so bili obsojeni na deset mesecev zapora.⁴³

Vseh šest študentov se je na sodbo pritožilo. Srđa Popović je v imenu svojih treh klientov napisal zelo dobro argumentirano pritožbo, v kateri je izpostavil, da njihov sovražni namen ni bil dokazan in da *Načrt resolucije* vsebuje kritiko, ki jo je mogoče prebrati v dnevnem časopisju in drugih javnih dokumentih. Zatorej trditve, zapisane v resoluciji, ne morejo biti lažne in posledično obtoženi ne morejo biti krivi predstavitve lažnega stanja v državi, kot jim je to očitalo tožilstvo. Svoje trditve je Popović podkrepil z nizom citatov iz tiska, govorov vodilnih funkcionarjev ZKJ ter statističnih podatkov, objavljenih v dokumentih Zavoda za statistiko.⁴⁴

Pritožba je bila delno uspešna. Sodba je decembra 1974 ostala nespremenjena, medtem ko je bila kazen zmanjšana, in sicer na šest mesecev zapora z dvoletno pogojno kaznijo. Takšne kazni ni prejel samo Lino Veljak, ki je namesto šestih dobil osem mesecev zapora z dvoletno pogojno kaznijo, saj naj bi bil on avtor osnutka resolucije.⁴⁵ Zmanjšanje kazni je bilo obrazloženo z naslednjimi besedami:

»Obtoženci, ki so mladi in še nekaznovani, so bili doslej angažirani in so kot taki spremljali družbene pojave, pri tem pa so spregledali številne objektivne in subjektivne elemente, ki pogojujejo doseženo stopnjo družbenega razvoja. V svojih razmišljanjih in hotenjih so padli pod določene vplive. Njihovo ravnanje, čeprav njihove aktivnosti, ni privedlo do večjih posledic, ker je bilo razpečevanje inkriminiranega teksta pravočasno preprečeno. V pritožbenih navedbah se tudi kažejo določena njihova spoznanja o resničnih družbenih problemih, ki se dajo ocenjevati tudi kot obžalovanje inkriminiranega ravnanja. Zato se utemeljeno pričakuje, da bodo obtoženci, ki skoraj vsi izhajajo iz naprednih partizanskih družin, našli pozitivno usmeritev, spoznali resnost v obravnavanju družbenih razmer ter se tako z delom in študijem oblikovali v zavzete občane družbe. Največja kazenska odgovornost je podana pri obtoženem Veljak Linu, ker je podal osnovne zamisli za inkriminirani tekst.«⁴⁶

Takšna formulacija, ki omenja »napredne partizanske družine«, je rodila urbani mit, da je kazen bila znižana zaradi Štrajnovega očeta, ki naj bi »sklepnil dogovor« z Zvezo komunistov Slovenije, ki je bila vedno bolj »liberalna« kot ostale.⁴⁷ Toda to je daleč od resnice, saj je Štrajnov oče bil »zgolj« upokojen vojaški oficir (čin kapetana). Prav tako v tistem času ni bil več član ZKJ, saj je njegova pokojnina bila zelo nizka, kar je pripomoglo k odločitvi, da ne bo več plačeval članarine ZKJ.⁴⁸

Kazen je bila zmanjšana zaradi več različnih dejavnikov. Zagotovo je bil zunanji pritisk s strani Amnesty International pomemben. Slednja organizacija je celo še leta 1976 poslala telegram v Slovenijo, da bi pridobila informacijo, kaj se je zgodilo z obtoženimi.⁴⁹ Dejstvo, da so obtoženi imeli različne zgodbe, je delovalo pozitivno, saj je to bil dokaz, da niso delovali organizirano.⁵⁰ Sojenje je časovno sovpadalo tudi z iniciativo, da se Tita predlaga za Nobelovo nagrado za

⁴³ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Sodba v imenu ljudstva, str. 124–132.

⁴⁴ Popović: *Poslednja instanca 2*, str. 562–572.

⁴⁵ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Informacija o pritožbah, str. 136.

⁴⁶ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Informacija o pritožbah, str. 136.

⁴⁷ Imširović: *Juriš na nebo treče generacije 20. veka*.

⁴⁸ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

⁴⁹ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Telegram Amnesty International, str. 157.

⁵⁰ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

mir in je bilo treba paziti na ugled države.⁵¹ Na koncu nihče od šestih ni preživel niti enega dne v zaporu. Toda režim je našel grešnega kozla v samoborskem študentu filozofije, Vladimirju Palačaninu, ki je študiral na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu. Zaradi javnega prebiranja *Načrta resolucije*, ki ga je sodišče v Zagrebu prepovedalo, je Palačanin bil obsojen v Novem Sadu na leto dni zapora in je kazen tudi prestal.⁵² V začetku devetdesetih je Darko Štrajn vložil zahtevo po obnovitvi sojenja. Sodnik iz leta 1974, Ivan Žužek, je prišel na obnovo sojenja kot priča ter dejal, da je leta 1974 šlo za politično sodbo. Okrožni tožilec je tako umaknil obtožnico, sodišče pa je razveljavilo sodbo iz leta 1974.⁵³ Leta, ki so sledila sojenju, bi lahko za ljubljansko študentsko gibanje vsaj do leta 1976 (nastanek rok skupine Buldožer) in 1977 (punk skupine Pankrti) označili za »svinčena leta«.⁵⁴ Sojenje šesterici je torej bila prelomna točka, saj je z njim, z besedami Jaše Zlobca, na ljubljansko študentsko gibanje »/.../ padel pečat dokončne anateme.«⁵⁵

Zaključek

Ljubljansko sojenje študentom leta 1974 je bilo le eno izmed veliko primerov, kako je ZKJ želela uničiti kritično skupino Praxis, do česar je prišlo leto pozneje, in obvladati študentsko gibanje. ZKJ se je tudi prestrašila, da bi *Načrt resolucije* lahko bil podlaga za neko novo študentsko organizacijo jugoslovanških študentov Filozofskih fakultet, ki bi jo bilo nemogoče obvladovati, hkrati pa bi predstavljala opozicijo Zvezi socialistične mladine. Pomembno je tudi dejstvo, da je zadeva presegla republiške okvire, kar je predstavljalo težave za SDV, saj je bilo lažje nadzirati in slediti ljudem zgolj znotraj republike. Zadnji ugotovitvi sta plod Srđe Popovića, ki je v svoji pritožbi opozoril, da je sodišče vzelo resolucije ZKJ kot dokaz, da so obtožbe v resoluciji lažne, kar pomeni, da sodišče ni uporabljalo statističnih podatkov. In ne nazadnje, kritika izven ZKJ, čeprav podobna notranji, ni bila tolerirana.⁵⁶

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS - Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004, RTZ 875, Deviacija, mapa 1.

ČASOPISNI VIRI

Ranc, Tomaž: »Od železnega Hermana je ostal le kupček rje«. *Večer – V soboto*, 15. 3. 2014, str. 3, 4.

Tribuna: študentski list, 20. 3. 1972, str. 1.

⁵¹ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 518.

⁵² Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.

⁵³ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

⁵⁴ Štrajn: *Kako razumeti študentska gibanja?*, str. 6.

⁵⁵ Zlobec: *O časih, ko so bili še oblaki rdeči*, str. 18.

⁵⁶ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.

TISKANI VIRI

Popović, Srđa M.: *Poslednja instanca 1*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003.

Popović, Srđa M.: *Poslednja instanca 2*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003.

USTNI VIRI

Intervju z dr. Darkom Štrajnom, 29. marec 2016.

LITERATURA

Bašković, Ciril [et al.]: *Študentsko gibanje: 1968–72*. Ljubljana: Krt, 1982.

Cvetković, Srđan: »Kradljivci tuđih leđa': Obračun sa anarholiberalističkim grupama u SFRJ posle 1968«. V: *Istorija 20. veka* (2011), št. 3, str. 39–56.

Čelik, Pavle: *Policija, demonstracije, oblast*. Ljubljana: Enotnost, 1994.

Mihevc, Bogomir: *Ključ je v naših rokah!: Študentska gibanja za univerzo in boljši študij*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2008.

Perović, Latinka: *Dominantna i neželjena elita: beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX–XXI vek)*. Beograd: Dan Grad, 2015.

Popov, Nebojša: *Contra fatum: slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu 1968–1988*. Beograd: Mladost, 1989.

Ramšak, Jure: *Oporečništvo v samoupravnom socializmu: Vsebina in položaj družbene kritike v Sloveniji 1972–1980* (doktorska disertacija). Koper: Fakulteta za humanistične študije, 2013.

Repe, Božo: *Obračun s »Perspektivami«*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1990.

Slovensko perspektivovstvo. V: *Borec* (1996), št. 2, str. 551–552.

Štrajn, Darko: »Kako razumeti študentska gibanja?«. V: *Zgodovina v šoli* (2008), št. 3–4, str. 1–6.

Zlobec, Jaša L.: »O časih, ko so bili še oblaki rdeči«. V: *Pričevanja, december 1985: študentske pomladi* (ur. Bohanec, Franček in Grabeljšek, Brane). Ljubljana: Partizanska knjiga, 1986, str. 7–19.

INTERNETNI VIRI

Imširović, Pavluška: »Juriš na nebo treće generacije 20. veka«, Pavluška's blog, <https://pavlusko.wordpress.com/2009/11/24/juris-na-nebo-trece-generacije-20-veka/>, dostop dne 16. 4. 2017.

SUMMARY

THE MONOPOLY OF CRITIQUE: THE LJUBLJANA'S STUDENT TRIAL IN 1974

After the 1968 protests, the League of Communists of Yugoslavia started to confront a different kind of intellectual groups, like the Praxis group, and students' movements. By the end of the 1973 battle was carried on at the Faculty of Arts in Belgrade, where the Party wanted to expel eight Praxis profes-

sors. This initiative was opposed by the students of Faculty of Arts in Belgrade, backed by the students from Faculty of Arts in Zagreb and Ljubljana. By the end of January 1974, the students of Faculty of Arts from Belgrade, Zagreb, and Ljubljana met in Ljubljana and accepted a document named the *Draft resolution of the Student Union of the Faculties of Arts of Belgrade, Ljubljana, and Zagreb*. The latter document included a harsh critique from the “new left” regarding social and economic conditions of the country. The regime accused students of enemy activities and after the interrogations took them to the trial. The repressive body was more severe in Belgrade than in Zagreb or Ljubljana. However, a night before the trial the Slovene secret police took the defendants from Zagreb and Belgrade to a secret house, where they were pressured to plead guilty but were not beaten. All six students were found guilty by the court and were sentenced to 10 months in prison. After the appeal and due to the international situation, the sentence was reduced to six and eight months in prison with a two-year probationary period. In the end, none of the six students spent time in jail. This case was an example of how the LCY will treat the critique coming from outside of the Party.